

Tij blijft gunstig voor Rotterdamse economie

- Het momentum voor de Rotterdamse regio is goed. Groot Rijnmond kan rekenen op een bovengemiddelde economische groei van 2,7% in 2015 en 2016.
- De groeiversnelling is vooral te danken aan de binnenlandse markt, waar de toename van de koopkracht relatief gunstig uitpakt voor de regio.
- De 'vibe' rond ondernemerschap is positiever dan in het verleden en het denken in kansen helpt de regio vooruit.
- Internationaal neemt de steun voor economische groei af doordat de belangrijke internationale handel bedreigingen kent.
- De lage olieprijs is niet voor iedereen gunstig. De energiekosten zijn lager en er is meer handel en opslag, maar het drukt de investeringen en de vraag bij de vele olie- en offshore gerelateerde bedrijven.

Economische groei:

2,7%
2015

2,7%
2016

Rotterdamse economie vooruit

Het gaat beter met de economie. Wat merken ondernemers in de regio Groot Rijnmond daarvan?

De economie van de Rotterdamse regio heeft het economisch herstel door de internationale verbondenheid vroeg kunnen inzetten. Na de terugval in 2013 groeit de economie in 2015 met 2,7%, wat opnieuw boven het landelijke niveau ligt (figuur). In 2016 kan de regio een vergelijkbare groei tegemoet zien. Naast een beduidend sterkere bijdrage van de consument, draagt de ommekeer in de zakelijke dienstverlening hieraan bij (+ 4% in 2015). Ook zet het herstel in de sterk vertegenwoordigde transport- en logistieksector voorlopig goed door.

Regionale economie vooral nationaal gestuwd

Hoewel veel bedrijven in Groot-Rotterdam een internationale oriëntatie hebben, is de huidige groeiversnelling te danken aan de binnenlandse economie. Door het herstel van de huizenmarkt en de terugkeer van koopkrachtverbetering geeft de consument in Groot Rijnmond naar jaren van mineur weer meer geld uit. Doordat naar verhouding in 2016 meer koopkrachtvoortgang bij de modale en lagere inkomens terecht komt, werkt dit regionaal positiever door dan landelijk gemiddeld. Dit is een flinke stap voorwaarts ten opzichte van een jaar eerder. Bedrijven in de detailhandel maar ook de horeca kunnen daarvan profiteren.

Positieve 'vibe' in Rotterdam houdt stand

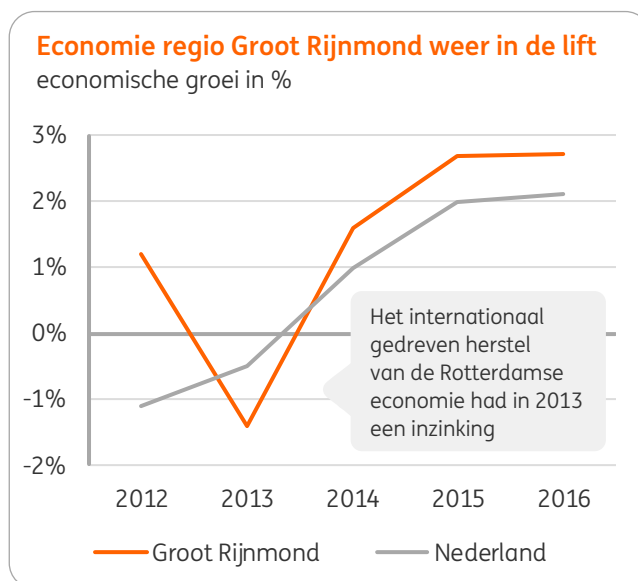
Met de internationale aandacht voor de stad en verschillende initiatieven op het gebied van starters, heeft het ondernemersklimaat in Rotterdam een impuls gekregen. Mede door 'startershubs' in de Marconitoren, in de RDM-loods en dit met de komst van het Cambridge innovation center zien ondernemers momenteel vooral kansen. Dit zelfvertrouwen komt de regio ten goede (zie ook pagina 7).

Internationale turbulentie risico

Nadat Groot-Rijnmond de vruchten plukte van internationaal gedreven herstel, voelt de regio nu ook de internationale geopolitieke onrust (met o.a. Rusland) en de afkoeling van de Chinese economie. De wereldhandel kampt met een zwakke fase en dat is merkbaar in de (container)overslag. Ook zijn de problemen in de Duitse auto-industrie niet gunstig voor de toeleverende rol richting het achterland. Hoewel de haven een goed half jaar achter de rug heeft vormt de onrust een risico voor verdere groei.

Lage olieprijs pekt minder gunstig uit dan elders

De grondstofafhankelijkheid van de regionale economie is groter dan voor Nederland als totaal. In het algemeen

Bron: CBS, raming ING Economisch Bureau

zijn de lagere brandstofkosten gunstig voor consumenten en bedrijven, maar Groot-Rijnmond kent veel bedrijven die afhankelijk zijn van investeringen in de olie- en gaseconomie en die ondervinden nadeel (zie box).

Stad steeds belangrijkere factor in regionale groei

De invloed van verstedelijking is in Groot-Rijnmond een sterke factor. Zo groeit de bevolking van Rotterdam in 2015 met zo'n 1%, terwijl dit in de hele regio—die ook de Zuid-Hollandse eilanden omvat, slechts de helft is. De stad levert alleen op basis daarvan al een grotere bijdrage aan de regionale economie.

Voor- en nadelen van een lage olieprijs voor de economie van Groot-Rijnmond

Impact op:	Effect
Rederijen	+
Raffinaderijen	+/-
Op- en overslagbedrijven	+
Consumenten en overige bedrijven	+
Scheepsbouw	-
Offshore sector/toelever. olie en gasindustrie	-

Sinds 1 september is de Metropoolregio Den Haag—Rotterdam van start gegaan. Eerder verscheen de [regiovisie Den Haag](#)

Koopkrachtvoortgang positief voor Rotterdam

De binnenlandse consumptie trekt dus eindelijk aan. Kunnen ondernemers hiervan profiteren?

Consumenten blijven selectief, maar na drie jaren van teruggang stijgt de consumptie sinds het tweede kwartaal van 2014 landelijk weer. In 2015 nemen de uitgaven van particulieren landelijk weer toe met 1,8% en in 2016 loopt dit op tot boven de 2%. Bedrijven in de detailhandel (non-food) en horeca profiteren hiervan.

Regionale economie profiteert meer van koopkrachtstijging werkenden

Ook in de havenregio gaat de consument vanaf dit jaar duidelijk een positievere bijdrage leveren aan de economie. Dit betekent ook meer aanloop voor de stad. De regio telt relatief veel lage inkomens en deze huishoudens sparen een lager aandeel van hun inkomen. Hierdoor wordt een groter deel van de inkomensvoortgang uitgegeven dan gemiddeld. Hierbij komt nog dat vooral in de stad Rotterdam het eigen woningbezit lager ligt dan gemiddeld en woningprijzen minder zijn gedaald. Er is dus minder aanleiding om extra af te lossen. Hierdoor is de verwachting dat de impuls in Rotterdam hoger zal uitvallen dan gemiddeld.

Hoge werkloosheid blijft consumptie drukken

De relatief hoge werkloosheid in de regio blijft nadelig voor de bestedingsruimte van consumenten en uitgaven die worden gedaan. Bovendien blijft koopkrachtstijging voor deze groep uit. De werkloosheid daalt maar mondjesmaat en het aantal bijstandsuitkeringen bevindt zich nog steeds op recordniveau (zie pagina 5), wat geen goed uitgangspunt voor de consumptie is.

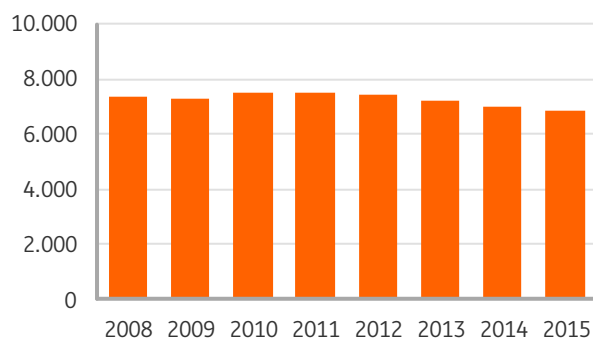
Toerisme ondersteunt detailhandel en horeca

Wat de Rotterdamse detailhandel en horeca helpt is dat het toerisme een steeds belangrijkere bron van inkomsten is geworden. Met de oplevering van de iconische gebouwen als De Rotterdam, het nieuwe Centraal Station en de Markthal en de aandacht daarvoor in de media was 2014 een goed jaar. Ook de aanbeveling in de Rough Guide en de uitverkiezing als Europese stad van 2015 helpen hierbij. In de eerste helft van 2015 steeg het aantal hotelovernachtingen met 9%, wat de bettingsgraad van hotels ten goede is gekomen. De vraag is of de lijn in de tweede helft kan worden vastgehouden. Iets wat de keus voor Rotterdam positief kan beïnvloeden is dat de kamerprijs nog altijd veel lager ligt dan bijvoorbeeld in Amsterdam.

Detailhandel blijft aan de weg timmeren

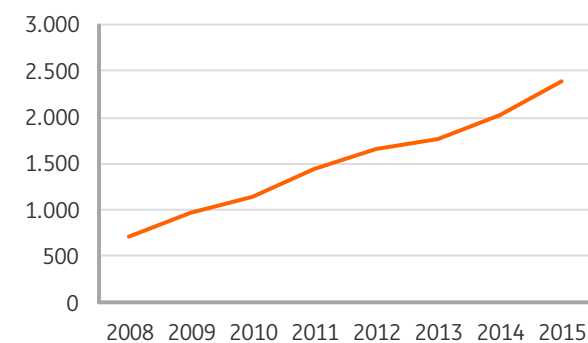
Ook in Rotterdam heeft het winkelbestand last van de toenemende E-commerce die dit jaar opnieuw met dubbele cijfers groeit. Toch heeft de stad Rotterdam in die context veel aan de clustering en aantrekkingskracht rond onder andere de nieuwe Binnenweg, koopgoot/beurstraverse en het Forum (de tweede koopgoot) aan de Coolingsingel (oplevering 2016). In de stad vestigen zich publiekstrekkingen als de Primark op het Zuidplein en de grootste H&M van Europa (nabij de koopgoot). Zo profiteert de stad Rotterdam indirect van verschraving van de detailhandel in bijvoorbeeld de Zuid-Hollandse Eilanden en Schiedam. Hoewel kleine detaillisten het niet makkelijk hebben, blijft het aantal fysieke winkels per saldo meer op peil dan elders.

Lichte daling aantal fysieke winkels
aantal winkels in de regio Groot Rijnmond

Bron: CBS, bewerking ING Economisch Bureau

Aantal webwinkels neemt een vlucht
aantal webwinkels in de regio Groot Rijnmond

Flinke verschuiving op Rotterdamse arbeidsmarkt

De afgelopen jaren is de arbeidsmarkt opgeschud. Hoe verloopt de banenontwikkeling in de Rijnmond?

Het banenaanbod in Groot-Rijnmond is de afgelopen jaren opgeschud, maar heeft zich per saldo redelijk staande gehouden. De regio laat flinke plussen en minnen zien, wat aangeeft dat de economie van structuur verandert. Minder mensen zijn actief in de harde sectoren industrie, bouw en vervoer en meer in de dienstverlening en zorg. Tussen 2007 en 2014 verdween 'slechts' 0,7% (4.600) van de banen, wat minder is dan in andere regio's. Het verschil met metro-poolregiopartner Den Haag - waar in deze periode 5% van het aantal banen verdween - is groot.

Sterke groei in zorg, afname in de bouw

Hoewel er efficiëntieslagen plaatsvinden, was de gezondheids- en welzijnzorg de afgelopen jaren met 10% groei de belangrijkste banenmotor van de regio. De sector kent een groot cluster met het Erasmus Medisch Centrum - dat wordt vernieuwd - als grootste werkgever. Ook bij bedrijven actief in de specialistische zakelijke dienstverlening, zoals onderzoeks- en adviesbedrijven zijn er een flink aantal banen bijgekomen net als in de detailhandel. In dezelfde periode verdwenen de meeste banen in de bouw (-8.300). Hier vindt in 2015 een omslag plaats waarbij bedrijven weer veel mensen (op tijdelijke basis) aannemen.

Transport krimpt, maar logistiek laat groei zien

De sterk aanwezige transport- en logistieksector is in Groot-Rijnmond in ontwikkeling. Terwijl de werkgelegenheid in het wegtransport en vervoer over water daalde, steeg de werkgelegenheid bij logistieke dienstverleners als Neele/VAT logistics en Broekman logistics fors. Deze sector laat in 2015 ook de grootste volumegroei zien (ruim 3%).

Dit wijst erop dat het werk verandert en bedrijven zich meer richten op hoogwaardigere logistieke diensten. Dit vraagt ook om een ander type medewerker.

Banenswitch door specialisme niet altijd makkelijk

Groot Rijnmond kent veel bedrijven met een vrij grote mate van specialisatie binnen bijvoorbeeld de techniek. Bedrijven zijn hier minder aanverwant dan in een stad als Amsterdam, waardoor het personeel minder makkelijk kan overstappen. Niet zelden is een langdurig opleidingstraject on the job noodzakelijk. Dit wordt geleidelijk duidelijk, bijvoorbeeld in de petrochemische industrie waar het personeelsbestand jaren niet is gegroeid en nu uitstroom plaatsvindt

en dus jongeren geworven moeten worden.

Aantal banen voor hoger opgeleiden groeit sneller

Lager opgeleiden hebben het lastig op de arbeidsmarkt en juist deze groep is in de regio Rotterdam oververtegenwoordigd. De kloof met hoger opgeleiden groeit bovendien. Door digitalisering verdwijnt er werkgelegenheid en hier komt weinig voor terug. Er zijn voorbeelden van bedrijven die productie terughalen (reshoring), maar er zijn ook nog altijd bedrijven die activiteiten verplaatsen zoals bij IHC Merwede bijvoorbeeld het geval is. Een van de sectoren waar het aantal banen voor lager opgeleiden nog wel toeneemt is de detailhandel en de persoonlijke dienstverlening.

Periode 2007-2014

Sectoren met grootste banengroei:

Gezondheids- en welzijnzorg
+ 9.500 banen

Zakelijke dienstverlening
+ 2.650 banen

Sectoren met grootste banenverlies:

Bouw
- 8.300 banen

Transport en logistiek
- 3.300 banen

Bron: LISA, berekeningen ING Economisch Bureau

Hoge werkloosheid blijft aandacht vragen

De Nederlandse arbeidsmarkt herstelt langzaam. Wat is het beeld voor de regio Groot Rijnmond?

De regio Groot-Rijnmond kampt met een hoge werkloosheid. In 2014 bedroeg deze in de regio 9,5% en in de stad Rotterdam vanwege grootstedelijke problematiek zelfs 12,6%. Over dezelfde periode lag de landelijke werkloosheid op 7,4%. De verwachting is dat dit cijfer eind 2015 licht is gedaald tot 6,9%.

Werkgelegenheid neemt weer toe op flexibele basis

Er zijn tekenen dat de arbeidsmarkt ook in Groot Rijnmond aan de beterende hand is en de werkloosheid het hoogste punt achter zich heeft gelaten. Het aantal vacatures is dit jaar flink gestegen, waarbij ook een flink deel is vervuld (zie figuur). Landelijk loopt het aantal banen niet meer terug, maar vindt groei nog slechts plaats op flexibele basis. Het aantal uitzenduren zit sinds begin 2014 flink in de lift. Daarnaast stijgt ook het aantal ZZP-ers, hoewel dit met 15% nog altijd lager ligt dan in de andere stadsregio's.

Snelle daling werkloosheid niet aannemelijk

Cijfers van UWV wijzen erop dat de arbeidsmarkt in de Rijnmond het krapst is voor ICT-personeel, elektrotechnici en werktuigbouwkundigen. Hier is sprake van een mis-

Werkloosheidspercentage

Regio	2014
Groot Rijnmond	9,4%
Agglomeratie Den Haag	9,5%
Delft en Westland	6,3%

Bron: CBS

match tussen vraag en aanbod. In de praktijk schiet het aantal hoger opgeleiden tekort en komen veel schoolverlaters de arbeidsmarkt op met MBO-I of II niveau, wat vaak een te lage startkwalificatie is. Stimuleren van doorstuderders blijft dus belangrijk. Wel daalde het aandeel lager opgeleiden in Groot Rijnmond de afgelopen vijf jaar van 28% naar 24% en steeg het aandeel hoger opgeleiden licht tot 31% van de beroepsbevolking. Toch blijft het aantal vacatures voor lager opgeleiden veel kleiner dan het aanbod van werkzoekenden. Het is dan ook belangrijk om ook buiten de eigen regio naar werk te zoeken.

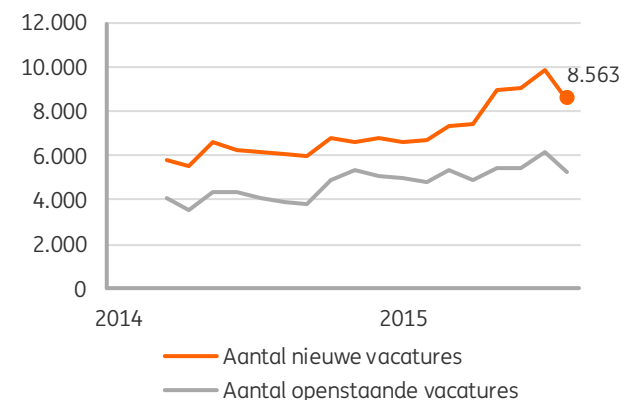
Inactieven blijven economisch drukkende factor

Punt van zorg voor de regio blijft dat het aantal bijstandsuitkeringen beduidend hoger ligt dan in de andere grote steden en de afgelopen tijd nog verder is opgelopen (zie figuur). Economisch gezien is dit een onbenut potentieel, al hebben veel bijstandsgerechtigden een afstand tot de arbeidsmarkt. Mede hierdoor blijft de arbeidsparticipatie met 69% tot de laagsten van Nederland behoren. Onder deze groep blijft het 'kansdenken' nog achter.

Nieuwe automatiseringsfase verandert havenpersoneel

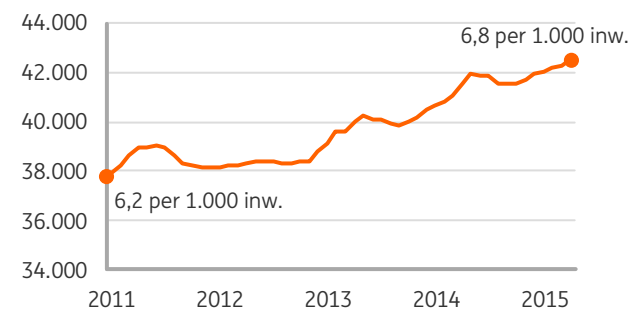
Landelijk verandert de arbeidsmarkt door digitalisering. In Rotterdam spelen de effecten van automatisering al langer een grote rol, doordat er in de haven voorheen veel handwerk plaatsvond. Nu dient zich met robotisering bij terminals een volgende ontwikkelingsfase aan. Hierdoor staat havenarbeid verder onder druk en stijgt de behoefte aan andere, hoger opgeleide werknemers. Door groei van de haven is nu het opleiden van dit type medewerker prioriteit.

Opgaaende lijn in nieuwe werkgelegenheid aantal vacatures Rijnmond (3-maandsgemiddelde)

Bron: UWV

Aantal bijstandsuitkeringen op piekniveau aantal bijstandsuitkeringen Rotterdam

Bron: UWV, bewerking ING Economisch Bureau

Huizenmarkt herstelt en presteert relatief goed

Er zijn nogal wat regionale verschillen in het herstel van de huizenmarkt. Hoe zit dat in Groot Rijnmond?

De woningmarkt in de stad Rotterdam ontwikkelt zich positiever dan gemiddeld. In de eerste helft van 2015 stegen de huizenprijzen weer met 3,6% en de prijzen lagen medio 2015 nog zo'n 7% onder het piekniveau van 2008, waarmee het beeld aanmerkelijk gunstiger is dan landelijk (zie figuur), waar veel meer verlies gecompenseerd moet worden. Ook zijn de prijzen minder gedaald dan in Den Haag. Dat het woningaanbod het afgelopen jaar met 30% afnam en particuliere huurprijzen in het tweede kwartaal van 2015 met 9% stegen is ook een teken dat de markt aantrekt.

Relatief kleine koopmarkt steunt huizenprijs

Net als Amsterdam kent Rotterdam een relatief kleine voorraad koopwoningen (33% van het totaal) door een grote corporatiesector. Dit zorgt ervoor dat het aanbod minder overvloedig is dan in de rest van Nederland en er nu het aantal transacties aantrekt sneller schaarste ontstaat. Daarbij speelt dat ook in de Rotterdamse regio de woningbouwproductie moet nog op gang komen. Zo zijn er in 2014 in Rotterdam ruim 1.000 nieuwe woningen opgeleverd, wat nog flink onder het niveau van voor 2009 (2.000-3.000) ligt.

Centrum steeds meer gewild als woonlocatie

Gemiddelde verkoopprijs (*1000)- en tijd in dagen

	2015 3e kwartaal
Den Haag	€213.000, 84 dagen
Delft e.o.	€216.000, 88 dagen
Rotterdam	€185.000, 96 dagen
Nederland	€224.000, 98 dagen

Bron: NVM

Wonen in het centrum van Rotterdam heeft aan populariteit gewonnen. Dit komt door de realisatie van woontorens, maar ook door herontwikkeling van de stadshavens. Dit zorgt voor meer levendigheid, meer fietsen en zelfs meer autoluwte (zoals naar verwachting met de herinrichting van de Coolingsingel) Inmiddels verrijzen na de oplevering en ingebruikname van de Rotterdam verrijzen op de Wilheminaapier de woontorens Boston en Seattle, dit voegt woningen toe in het hogere segment.

Gemiddelde prijsstijging tot 2025 2%

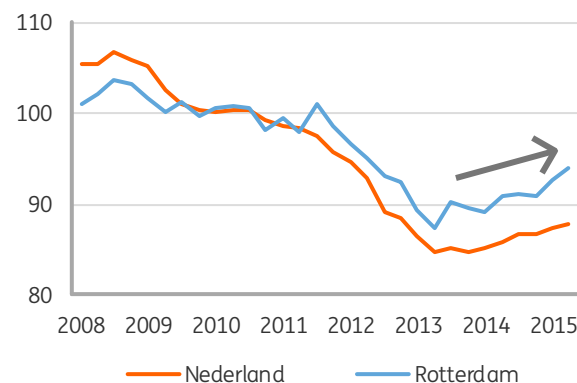
Naar verwachting zal de huizenprijs op de Rotterdamse huizenmarkt op middellange termijn gematigd stijgen, waarbij uit wordt gegaan van een hogere groei van meer dan het landelijk gemiddelde van 2% per jaar tot 2025.

De eerste jaren zal dit door herstel meer kunnen zijn.

Zakelijk vastgoed houdt uitdagingen

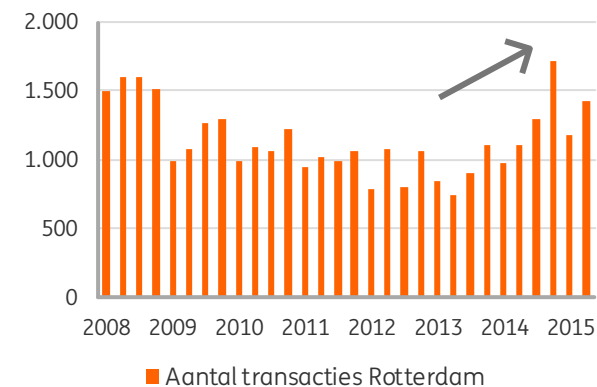
Leegstand van vastgoed blijft in Rotterdam een aandachtspunt, juist omdat recent nog veel nieuwe kantoorruimte ontwikkeld is. Herbestemming of ombouw tot woningen niet altijd eenvoudig. Medio 2015 ging het volgens DTZ Zadelhoff om ruim 1 miljoen M², ondanks een grote transactie met de nationale politie 5% meer dan een jaar eerder. Een vijfde hiervan staat leeg, wat meer is dan in de andere drie grote steden. Ook de leegstand van de winkelvoorraad vertoont nog geen verbetering. Waar de woningmarkt herstel vertoont, is de zakelijke markt door structurele effecten nog niet zover.

Woningprijzen minder gedaald en weer omhoog
prijsontwikkeling woningen (index 2010 = 100)

Bron: CBS, bewerking ING Economisch Bureau

Aantal verkochte woningen geleidelijk omhoog
ontwikkeling aantal woningtransacties per kwartaal

Internationale volatiliteit zichtbaar in haven

Veel bedrijven in Groot Rijnmond zijn direct of indirect verbonden met de haven. Wat zijn daarvoor de verwachtingen?

Internationale beweeglijkheid merkbaar

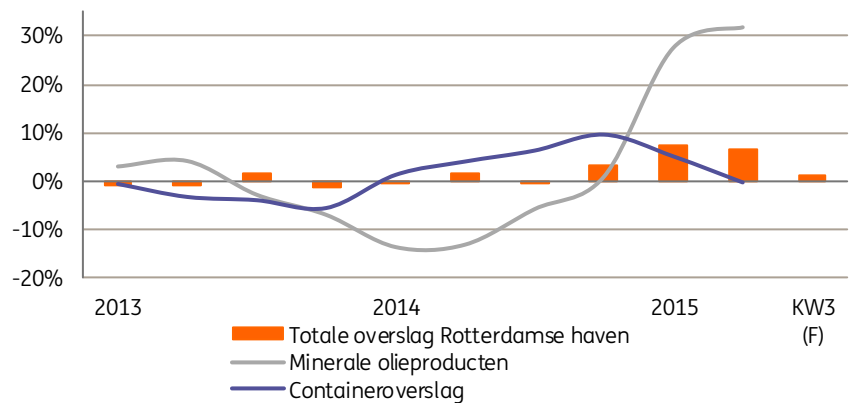
De overslag in de Rotterdamse haven heeft met een plus van 7% een sterk eerste half jaar van 2015 achter de rug, maar dit is vrijwel volledig toe te schrijven aan de overslag van olieproducten, die piekte door prijstechnisch gunstige raffinage- en opslag omstandigheden (zie golfbeweging figuur). De groei van de containeroverslag lijkt over de piek heen en stagneert, wat de zwakke fase van de wereldhandel en de afkoeling van de Chinese economie reflecteert (25% van de containers heeft China als herkomst). In het tweede deel van het jaar zal de overslag naar verwachting terugzakken, maar de volatiliteit aanhouden. In die context is het een voordeel dat de haven een brede spreiding van activiteiten kent.

Invloed van oliehandel aanzienlijk

De Rotterdamse petrochemische sector kampt met overcapaciteit en tot voor kort de nadelige effecten van een hoge energieprijs. Nadat de olieprijs in de tweede helft van 2014 en begin 2015 meer dan halveerde, daalden de energiekosten en stegen de marges van de vier raffinaderijen (Shell, Esso Exxon-Mobil, BP en Q8 (verkoop aan Gunvor aangekondigd) doordat de prijzen aan de pomp minder daalden. Dit effect heeft (tijdelijk) voor substantiële stijging van de olietoevoer gezorgd in de grootste oliehaven van Europa.

Oliestroom maakt sprong door prijsdaling, terwijl containerstroom stabiliseert

ontwikkeling overslag in % j.o.j.

Bron: Havenbedrijf Rotterdam, Ramingen ING Economisch Bureau

Vooruitzichten voorzichtig positief

De vooruitzichten voor de Nederlandse internationale handel blijven positief, maar minstens zo belangrijk voor de exportpositie is het hoe de Duitse economie zich ontwikkelt en dat zou weleens minder rooskleurig kunnen zijn. Toch blijft de verwachting dat de wereldhandel zich zal herpakken en het groeipad kan vervolgen.

De haven en de regionale economie

De Rotterdamse haven levert een bijdrage van zo'n €12,5 miljard aan de economie. Dit komt neer op circa 25% van het regionale product, wat het economische belang benadrukt. In 2014 heeft de haven een recordoverslag neergezet van 444 miljoen ton, waarvan maar liefst 46% uit olie bestond en 30% uit containers.

Economische transitie heeft impact in de Rijnmond

De snel veranderende economie maakt ondernemen extra uitdagend. Hoe is de economie van de regio Groot Rijnmond gepositioneerd voor aanpassing?

De economie van Groot Rijnmond staat er redelijk goed voor, maar oog voor transities is ook nodig omdat technologische ontwikkelingen hun impact in de regio niet missen. Met meer dan de helft van de regionale economie wordt een relatief groot gedeelte gevormd door de negen landelijke topsectoren. De positie is echter niet onaantastbaar. Naast de transport- en logistieksector en de watersector drukt de (petro)chemie een stempel op de economie. Dit is een volwassen sector die weliswaar een groeipad heeft uitgestippeld, maar ook de uitdagingen van overcapaciteit, internationale concurrentie en vergroening voelt.

Regio krijgt te maken met 'game changers'

Van de zeven belangrijke technologieën die de richting naar 2025 bepalen (zie figuur), zijn alternatieve energie, internet of things, 3D-printing en big data de belangrijkste ontwikkelingen met impact, maar in de Rijnmond spelen eigenlijk ook de andere drie ontwikkelingen gezien het aan-

Metropoolregio met Den Haag biedt kansen en heeft smart industry als verbindend element

De Metropoolregio Den Haag—Rotterdam (Goed voor 2,25 miljoen inwoners en ruim 15% van de Nederlandse economie) kan Groot Rijnmond economisch in de kaart spelen. Rotterdam en Den Haag zijn in hoge mate complementair en de agglomeratievoordelen kunnen toenemen als de steden de overlap beperken en samen optrekken. De officiële start van de regio (01/01/15) gaat gelijk op met de opzet van de 'Agenda Stad' door de

wezig bedrijfsleven in industrie en zakelijke dienstverlening indirect wel een rol. Dit betekent dat de regio mee zal moeten in de ontwikkeling om concurrerend te blijven.

Nieuwe groei kent een stevige ICT component

Hoogwaardige maak- en creatieve industrie is niet sterk vertegenwoordigd in Groot Rijnmond, maar daar wil de regio wel meer ruimte voor geven. Dit gebeurt in de Rotterdamse Merwe-havens die herontwikkeld worden en dit lijkt gezien de groei die hier plaatsvindt een goede weg. Het aantal industriële starters is in de eerste drie kwartalen van dit jaar met 38% toegenomen en de nauwere banden met de TU regio Delft werken hierbij positief. Dat er in de landelijke MKB-innovatietop vier Rotterdamse ICT-bedrijven staan en één industrieel bedrijf staan, geeft aan dat de nieuwe groei een stevige ICT-component kent.

Vergroening en circulaire economie een kans

De grote (petro)chemische industrie is nog een traditionele sector, maar staat aan de vooravond van een transitie naar een meer bio-chemische grondslag. Doordat er al een groot

Rijksoverheid die gericht is op groei, innovatie en leefbaarheid. De metropoolregio wil zich met de opgestelde 'Roadmap Next Economy' vooral richten op de verdere ontwikkeling van clean tech, food/greenport, medisch, safety & security en maritiem, met 'smart industry' als verbindend element. Met ondersteuning van de opgerichte ontwikkelingsmaatschappij Innovation Quarter moet het achterblijvende innovatieniveau naar een hoger niveau getild kunnen worden. De betrokkenheid van Delft en de TU kan de essentiële bindende factor zijn.

cluster bedrijven in de regio actief is dat zich bezig houdt met clean tech oplossingen zou dat juist in Rotterdam goed verder tot ontwikkeling kunnen komen en voor extra banen kunnen zorgen. Onder de noemer BlueCity010 is hier binnen de Agenda stad van de Rijksoverheid ook aandacht voor. De Rotterdamse haven zou zich kunnen ontwikkelen tot hub op dit gebied. Op dit moment blijft het aantal innovaties en de ondernemersdynamiek rond de groene revolutie nog achter.

'Big 7' Belangrijkste technologieën richting 2025; ook voor de havenregio Groot-Rijnmond relevant

Rotterdamse regio houdt potentie

Hoe staat de economie van de regio Groot Rijnmond er per saldo nu voor?

De economie van Groot Rijnmond weet in 2015 een tandje bij te zetten en dat niveau kan ook in 2016 worden vastgehouden. Veel bedrijven hebben hun markt zien verbeteren en het ondernemersvertrouwen is toegenomen. De belangrijkste uitdagingen voor de korte termijn richten zich nog steeds op de arbeidsmarkt met een te hoge werkloosheid, te weinig aansluitende werkgelegenheid en te veel lager opgeleiden. Belangrijk is dat de positieve wind die sinds vorig jaar door de stad waait, aan blijft houden. Het binnenhalen van Expo 2025, waarvoor een bid wordt voorbereid, is één van de aanknopingspunten om het kansdenken op middellange termijn verder te ondersteunen.

Haven blijft een sterke factor

Met de opening van de containerterminals Rotterdam World Gateway en APMT is de bedrijvigheid op de Tweede Maasvlakte in 2015 echt op gang gekomen.

Hoewel de terminals nog niet op volle kracht draaien en er deels sprake is van verschuiving, gaat de Tweede Maasvlakte de komende jaren door groei naar verwachting meer bijdragen aan de economie. Zo hebben SIF Group en Verbrugge - die actief zijn in offshore windmolens - zich hier ook gevestigd en wordt er in 2015 gewerkt aan de afmontage van de Pioneering Spirit, het grootste schip ter wereld. Wel neemt de potentie voor groei met de opkomst van duurzame energie en de stagnerende bevolking in het achterland op termijn af. Toch blijven er ook dan kansen doordat Rotterdam een sterke concurrentiepositie heeft en met name op het vlak van exportstromen marktaandeel zou kunnen winnen. Voor de (petro) chemische industrie wordt het totale Rijn-Schelde gebied als geheel steeds belangrijker en is het juist zaak om de banden met Antwerpen aan te halen.

De regio Groot Rijnmond scoort bovengemiddeld op kernonderdelen

score boven, op, of onder landelijke ontwikkeling

Onderdeel	Regio Groot Rijnmond
Arbeidsmarkt	-
Huizenmarkt	+
Economische groei korte termijn	+
Innovatie	+/-
Economisch groeiperspectief lange termijn	+

+ = bovengemiddeld, 0 = gemiddeld, - = ondergemiddeld

Infrastructuur in en om Groot-Rijnmond wordt op een aantal belangrijke punten verbeterd

Efficiënt en snel vervoer is bij uitstek voor Groot-Rijnmond economisch belangrijk omdat de regio landelijk het meest kampt met bereikbaarheidsproblemen. Er zijn verschillende knelpunten, waarvan er nu enkele worden aangepakt, zoals de verbreding van de A15, de aanleg van de A4 Delfland (oplevering 2016) en de Blankenburgtunnel onder de Nieuwe Waterweg. De aansluiting tussen de A13 en A16 staat nog hoog op het verlanglijstje van goederenvervoerders. De bereikbaarheid van de stad wordt na 2016 juist op de proef gesteld doordat de Maastunnel dan dichtgaat voor renovatie. Op het spoor staat in 2016 een significante verbetering op de agenda als de Intercity Direct vier keer per uur gaat rijden. De snelle verbondenheid via de hoge snelheidslijn met Schiphol (ca. 30 minuten) en Amsterdam (40 minuten) heeft Rotterdam aantrekkelijker gemaakt als woonstad en stad om te bezoeken. Ook wordt de verbinding met Rotterdam The Hague Airport beter doordat Hoog frequent OV wordt ingevoerd. Binnen de Metropoolregio wordt het openbaar vervoer steeds meer geïntegreerd met bijvoorbeeld de Erasmuslijn (Randstadrail), maar ook door te werken aan betere verbindingen met de TU Delft.

Meer weten?

Kijk op ing.nl/kennis en volg ons op [Twitter](#)

Of neem contact op met:

Rico Luman

Sr. Regio-econoom
Zuid-Holland
06 8364 8954
Rico.Luman@ing.nl

Dick Nonnekes

Rayondirecteur MKB Rotterdam
en Vlaardingen
06 5577 7965
Dick.Nonnekes@ing.nl

Ali Bouchrit

Regio-directeur Grootbedrijf en
Instellingen
Zuid-West Nederland
06 3006 8351

Dick de Boer

Regiodirecteur MKB
Zuid-West Nederland
06 5517 4888
Dick.de.Boer@ing.nl

Disclaimer

De informatie in dit rapport geeft de persoonlijke mening weer van de analist(en) en geen enkel deel van de beloning van de analist(en) was, is, of zal direct of indirect gerelateerd zijn aan het opnemen van specifieke aanbevelingen of meningen in dit rapport. De analisten die aan deze publicatie hebben bijgedragen voldoen allen aan de vereisten zoals gesteld door hun nationale toezichhouders aan de uit oefening van hun vak. Deze publicatie is opgesteld namens ING Bank N.V., gevestigd te Amsterdam en slechts bedoeld ter informatie van haar cliënten. ING Bank N.V. is onderdeel van ING Groep N.V. Deze publicatie is geen beleggingsaanbeveling noch een aanbieding of uitnodiging tot koop of verkoop van enig financieel instrument. Deze publicatie is louter informatief en mag niet worden beschouwd als advies. ING Bank N.V. betreft haar informatie van betrouwbaar geachte bronnen en heeft alle mogelijk zorg betracht om er voor te zorgen dat ten tijde van de publicatie de informatie waarop zij haar visie in dit rapport heeft gebaseerd niet onjuist of misleidend is. ING Bank N.V. geeft geen garantie dat de door haar gebruikte informatie accuraat of compleet is. De informatie in dit rapport kan gewijzigd worden zonder enige vorm van aankondiging. ING Bank N.V. noch één of meer van haar directeuren of werknemers aanvaardt enige aansprakelijkheid voor enig direct of indirect verlies of schade voortkomend uit het gebruik van (de inhoud van) deze publicatie alsmede voor druk- en zetfouten in deze publicatie. Auteursrecht en rechten ter bescherming van gegevensbestanden zijn van toepassing op deze publicatie. Overneming van gegevens uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron wordt vermeld. In Nederland is ING Bank N.V. geregistreerd bij en staat onder toezicht van De Nederlandsche Bank en de Autoriteit Financiële Markten. De tekst is afgesloten op 12 oktober 2015.